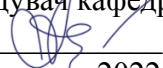

Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

Катерина ПЕТРОВСЬКА

“27” липня 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
підготовки здобувачів I рівня вищої освіти

ВВ 05

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДВОКАЦІЇ

(назва навчальної дисципліни)

Спеціальність 231 Соціальна робота
(шифр і назва спеціальності)

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота та соціальна педагогіка»
(назва освітньо-професійної програми)

Спеціалізація практична психологія
(назва спеціалізації)

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
(назва факультету)

Робоча програма навчальної дисципліни «Технології соціальної адвокації»
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
(код і назва спеціальності)

Освітньо-професійної програми «Соціальна робота та практична психологія»

Розробники:

Попова Анастасія Сергіївна, доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти, кандидат педагогічних наук

Робочу програму погоджено проектною групою освітньо-професійної програми «Соціальна робота та практична психологія» та схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти від “27” липня 2022 року (протокол № 1).

Завідувач кафедри

соціальної роботи та інклюзивної освіти

(підпис)

(Катерина ПЕТРОВСЬКА)
(прізвище та ініціали)

Гарант освітньо-професійної програми
«Соціальна робота та практична психологія»

(підпис)

(Катерина ПЕТРОВСЬКА)
(прізвище та ініціали)

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань <u>23 Соціальна робота</u> (шифр і назва)	Нормативна / (за вибором)	
	Спеціальність <u>231 Соціальна робота</u> (шифр і назва)		
Модулів – 1	Освітньо-професійна програма «Соціальна робота та практична психологія»	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 8			3-й
Загальна кількість годин – 120		Семестр	
Мова навчання: українська			5-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи здобувача ВО–	Освітній ступінь: <u>бакалавр</u>		6
		Практичні, семінарські	
			4
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
			110
	Індивідуальні завдання: 15		
	Вид контролю: залік		

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для заочної форми навчання – 10/110 (8 % / 92%).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Технології соціальної адвокації» є сприяти розвитку професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, засвоєнню теоретичних знань з технологій соціальної адвокації, практичних умінь розробляти соціальні адвокаційні кампанії.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- вивчення та узагальнення досвіду про представництво (адвокатування) у соціальній роботі, як процесу захисту прав, реалізації інтересів індивідів, груп людей уповноваженими особами з метою отримання ними доступу до послуг установ, на які вони мають право, але не можуть їх отримати.
- формування здатності добирати й застосовувати різні методи соціальної адвокації, розробляти програми адвокаційних кампаній;
- формування здатності застосовувати знання у практичних ситуаціях та приймати обґрунтовані рішення;
- сприяти формуванню здатності ініціювати соціальні зміни, спрямовані на піднесення соціального добробуту.

Основні результати навчання і компетентності згідно з вимогами освітньо-професійної програми:

№ з/п	Програмні компетентності	Компетенції	Результати навчання
1.	ЗК-4	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	ПР-15 Налагоджувати співпрацю з представникам різних професійних груп та громад; використовувати стратегії індивідуального та колективного представництва інтересів клієнтів.
2.	ФК-4	Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей.	ПР-6 Виявляти етичні дилеми та суперечності у професійній діяльності та застосовувати засоби супервізії для їх розв'язання.

2. Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Теорія та історія соціальної адвокації.

Актуальність адвокації в системі соціальної роботи. Сутність поняття «адвокація», її функції та принципи. Особливості адвокації: види, типи та стратегії адвокації. Відмінність адвокації та лобіювання. Роль соціальної адвокації у демократичних перетвореннях. Роль соціального працівника у системі соціальної адвокації.

Тема 2. Нормативно-правове забезпечення соціальної адвокації у системі соціальної роботи в Україні та світі.

Загальний огляд законодавчої та нормативно-правової бази адвокації. Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів. Основні заходи, що становлять зміст соціальної послуги представництва інтересів. Гілки та рівні влади в Україні. Процес прийняття рішень на державному рівні. Процес прийняття рішень на регіональному рівні. Процес прийняття рішень на місцевому рівні. Особливості парламентської адвокації.

Тема 3. Адвокаційна діяльність як процес.

Адвокаційна кампанія: сутність та рівні. Учасники процесу соціальної адвокації: об'єкти та суб'єкти адвокаційної кампанії. Чек-лист адвокаційної кампанії. Етапи кампанії «адвокасі». Інструмент «Дерево причин і наслідків» та метод «Але чому» у системі формулювання проблем адвокаційної кампанії. Технологія постановки цілей SMART.

Тема 4. Організаційно-цільові засади планування та розробки адвокаційної кампанії.

Етапи та методи визначення проблем для адвокаційних кампаній в соціальній роботі. Технологія визначення причин і наслідків проблеми для адвокаційної кампанії. Особливості формулювання мети і завдань кампанії адвокасі.

Тема 5. Адвокація як метод впливу.

Ідентифікація стейкхолдерів і мішеней. Типи мішеней в соціальній адвокації. Комунікація з громадою, мішенями та стейкхолдерами. Складання плану адвокаційної кампанії та її реалізація. Аналіз ризиків. Ресурси адвокаційної кампанії. Побудова коаліції та взаємодія з партнерами в адвокаційній кампанії. Опис логіко-структурної матриці адвокаційної кампанії. Правила проведення переговорів з мішенями адвокаційної кампанії. Способи нейтралізації/переконавання опонентів адвокаційної кампанії. Підготовка та передача ключового повідомлення.

Тема 6. Інструменти та методи адвокації.

Юридичні методи (Звернення громадян, інформаційні запити, депутатські запити, судові позови, петиції, листи до різних установ, громадська експертиза, доручення виборців). Громадська дипломатія (особисті зустрічі з посадовцями (мішенями), проведення переговорів, консультації, участь у засіданнях, які проводять органи влади (депутатські комісії, тощо), круглі столи, громадські ради, експертні ради, залучення відомих людей). Акції прямої дії (Мітинги, форуми, пікетування, збір підписів,

опитування, розповсюдження друкованих матеріалів, страйки, марші, бойкоти, блокування, флешмоби, перформанси, концерти, тематичні виставки, наметові табори, голодування). Методи, передбачені Законом про місцеве самоврядування (громадські обговорення, громадські слухання, збори громадян за місцем проживання, місцева ініціатива, органи самоорганізації населення). Робота зі ЗМІ (Прес-конференції, брифінги, розсилання прес-анонсів та прес-релізів, поширення інформації в соцмережах, відкриті листи в засоби масової інформації, інтерв'ю, аналітичні матеріали. Онлайн інструменти).

Тема 7. Моніторинг та оцінка адвокаційної кампанії.

Характерні риси моніторингу та оцінювання адвокації. П'ять питань для планування моніторингу і оцінювання адвокації. Інструменти для попереднього оцінювання та планування. Інструменти для отримання проміжних результатів для аудиторії, на яку спрямована адвокація. Управління знаннями.

Тема 8. Публічна складова адвокації.

Інформаційний супровід адвокаційної кампанії. Етапи налагодження системної роботи з журналістами. Медіа-адвокація: сутність, основна мета та завдання. Типи медіа-кампаній та основні елементи її стратегічного планування. Медіа-адвокація онлайн. Медіа-кампанії та інтернет.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього о	у тому числі					усього о	у тому числі				
		л	п	ла б.	інд.	с.р.		л	п	лаб	інд	С.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Тема 1. Теорія та історія соціальної адвокатури												
1.1. Теоретико-методичні засади адвокатури у соціальній роботі							15	-	-			15
Разом за темою 1							15	-	-			15
Тема 2. Нормативно-правове забезпечення соціальної адвокатури у системі соціальної роботи в Україні та світі												
2.1. Національне правове поле соціальної адвокатури у системі соціальної роботи							8	-	-			8
2.2. Повноваження органів влади. Процедури й алгоритми прийняття рішень							7	-	-			7
Разом за темою 2							15	-	-			15
Тема 3. Адвокатська діяльність як процес												
3.1. Теоретичні засади адвокатської кампанії як процесу							15	2	-			13
Разом за темою 3							15	2	-			13
Тема 4. Організаційно-цільові засади планування та розробки адвокатської кампанії												
4.1. Технології організації та планування адвокатської кампанії в соціальній роботі							15	2	2			11
Разом за темою 4							15	2	2			11
Тема 5. Адвокатство як метод впливу												
5.1. Планування та реалізація адвокатської кампанії							15	2	-			13
Разом за темою 5							15	2	-			13
Тема 6. Інструменти та методи адвокатури												
6.1. Особливості використання інструментів та методів впливу в процесі							15	-	2			13

реалізації адвокаційної кампанії												
Разом за темою 6							15	-	2			13
Тема 7. Моніторинг та оцінка адвокаційної кампанії												
7.1. Моніторинг та оцінка адвокаційної кампанії							15	-	-			15
Разом за темою 7							15	-	-			15
Тема 8. Публічна складова адвокації												
8.1. Інформаційний супровід адвокаційної кампанії							15	-	-			15
Разом за темою 8							15	-	-			15
Усього годин							120	6	4			110

5. Теми лекцій

№ з/п	Назви теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	2		
3.	<i>Адвокаційна діяльність як процес</i>		2
3.1.-3.2.	Теоретичні засади адвокаційної кампанії як процесу 1. Адвокаційна кампанія: сутність та рівні. 2. Учасники процесу соціальної адвокації: об'єкти та суб'єкти адвокаційної кампанії. 3. Чек-лист адвокаційної кампанії. 4. Етапи кампанії «адвокасі».		2
4.	<i>Організаційно-цільові засади планування та розробки адвокаційної кампанії</i>		2
4.1.-4.2.	Технології організації та планування адвокаційної кампанії в соціальній роботі 1. Етапи та методи визначення проблем для адвокаційних кампаній в соціальній роботі. 2. Технологія визначення причин і наслідків проблеми для адвокаційної кампанії. 3. Особливості формулювання мети і завдань кампанії адвокати.		2
5.	<i>Адвокація як метод впливу</i>		2
5.1.-5.2.	Планування та реалізація адвокаційної кампанії 1. Ідентифікація стейкхолдерів і мішеней. 2. Типи мішеней в соціальній адвокації. 3. Комунікація з громадою, мішенями та стейкхолдерами. 4. Аналіз ресурсів і складання плану адвокаційної кампанії. 5. Аналіз ризиків.		2
<i>Усього</i>			6

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назви теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1.	2.		
4.	<i>Організаційно-цільові засади планування та розробки адвокаційної кампанії</i>		2
4.1.-4.2.	Особливості визначення причин, наслідків мети та завдання адвокаційної кампанії 1. Етапи кампанії «адвокасі». 2. Технологія визначення проблеми, причин і наслідків для адвокаційної кампанії.		2

	3. Особливості формулювання мети і завдань адвокаційної кампанії.		
6.	<i>Інструменти та методи адвокації</i>		2
6.1. – 6.2.	Особливості використання інструментів та методів впливу в процесі реалізації адвокаційної кампанії 1. Характеристика юридичних методів. 2. Характеристика інструментів громадської дипломатії. 3. Характеристика акцій прямої дії. 4. Аналіз застосування методів, передбачених Законом про місцеве самоврядування. 5. Особливості роботи зі ЗМІ.		2
Усього			4

7. Самостійна робота

№ з/п	Назви теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	2		
1.	1. Практики успішних адвокаційних кампаній у різних сферах в Україні та закордоном.		15
2.	1. Проаналізувати відмінності адвокаційної кампанії від соціального проектування. 2. Визначити очікувані результати адвокаційної кампанії.		15
3.	1. Інструмент «Дерево причин і наслідків» та метод «Але чому» у системі формулювання проблем адвокаційної кампанії.		13
4.	1. Технологія постановки цілей SMART.		11
5.	1. Правила проведення переговорів з мішенями адвокаційної кампанії. 2. Способи нейтралізації/переконання опонентів адвокаційної кампанії. 3. Підготовка та передача ключового повідомлення.		13
6.	1. Аналіз правил організації та основних складових методів та інструментів адвокаційної кампанії.		13
7.	1. Критерії та показники оцінювання адвокаційної кампанії в соціальній роботі.		15
8.	1. Медіа-адвокація онлайн. 2. Медіа-кампанії та інтернет.		15
Усього			110

8. Індивідуальні завдання

1. Підготувати банк успішних практик соціальних адвокацій та занести данні в таблицю.

2. Схематично зобразити процес прийняття рішень на місцевому рівні, регіональному та державному рівні (кожен рівень окремо схематично зобразити, бажано використовувати інструмент mindup).
3. Сформулювати проблему для адвокаційної кампанії у галузі соціальної роботи та сформулювати причини та наслідки проблеми за допомогою інструмента «Дерево причин і наслідків».
4. На основі «Дерева причин і наслідків» сформулювати мету і завдання адвокаційної кампанії з урахуванням технології постановки цілей SMART.
5. Заповнити логіко-структурну матрицю адвокаційної кампанії проблеми, яку ви вирішуєте (приклад логіко-структурної матриці у посібнику «Адвокація для молодіжних рад», с. 35).
6. Підібрати методи та інструменти для реалізації адвокаційної кампанії проблеми, яку Вам необхідно вирішити.
7. Розробити показники оцінювання ефективності адвокаційної кампанії відповідно до Вашої проблеми.
8. Розробити медіаплан для Вашої адвокаційної кампанії (за основу взяти шаблон медіа плану з посібника «Адвокаційна діяльність та її особливості роботи з парламентом. Лабораторія законодавчих ініціатив, 2017. К. 44 с. С. 20).

9. Методи навчання

Словесні (пояснення, розповідь, лекція, семінари, бесіда (вступна, бесіда-повторення); наочні (ілюстрування за допомогою електронного опорного конспекту); практичні: (вправи, моделювання життєвих ситуацій); методи стимулювання навчальної діяльності (метод навчальної дискусії, метод опори на життєвий досвід здобувачів, створення ситуацій пізнавальної новизни); методи контролю і самоконтролю (метод усного контролю, метод письмового контролю, метод тестового контролю).

10. Засоби діагностики успішності навчання

Усне індивідуальне та фронтальне опитування, співбесіда, аналітичні звіти, реферати, есе, презентації результатів виконаних завдань та досліджень тощо.

11. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточне тестування та самостійна робота								Середнє арифметичне за поточну роботу (максимально 50 балів)	Залік	Сума
Тема 1		Тема 2		Тема 3		Тема 4				
1.1	1.2	2.1	2.2	3.1	3.2	4.1.	4.2.			
25		25		25		25				
Тема 5		Тема 6		Тема 7		Тема 8				
5.1	5.2	6.1	6.2	7.1	7.2	8.1	8.2			
25		25		25		25				

Система нарахування рейтингових балів (поточний контроль¹)

№	Вид робіт за темами	Бали рейтингу (денна форма)	Бали рейтингу (заочна форма)
1	Тема 1.		
1.1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		-
1.2.	Виконання самостійної роботи до теми 1: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними;		0 – 10
1.3.	Виконання ІНДЗ до теми 1: - Таблиця; - Презентація; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5 0 – 5
Максимум за тему 1		25 балів	
Тема 2			
2.1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		-
2.2.	Виконання самостійної роботи до теми 2: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		0 – 10
2.3.	Виконання ІНДЗ до теми 2: - Схема; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 2		25 балів	
Тема 3			
3.1.	Виконання самостійної роботи до теми 3: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		0 – 10
3.2.	Виконання ІНДЗ до теми 3: - «Дерево причин і наслідків» та метод «Але чому?»; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 3		25 балів	
Тема 4			
4.1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		0 - 5
4.2.	Виконання самостійної роботи до теми 4:		0 – 5

¹ Детальний розподіл балів та критерії оцінювання до кожного виду робіт представлені у «Системі оцінювання» та розміщені на електронній платформі підтримки навчання Moodle БДПУ

	- Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		
4.3.	Виконання ІНДЗ до теми 4: - Smart; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 4		25 балів	
Тема 5			
5.1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		-
5.2.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		-
5.3.	Виконання самостійної роботи до теми 5: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		0 – 10
5.4.	Виконання ІНДЗ до теми 5: - Логіко-структурна матриця; - Вирішення/складання тестів.		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 5		25 балів	
Тема 6			
6.1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		0 - 5
6.2.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		-
6.3.	Виконання самостійної роботи до теми 6: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		0 – 5
6.4.	Виконання ІНДЗ до теми 1: - Методи адвокатури; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 6		25 балів	
Тема 7			
7.1.	Виконання самостійної роботи до теми 7: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		0 – 10
7.2.	Виконання ІНДЗ до теми 7: - Критерії і показники; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 7		25 балів	
Тема 8			
8.1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)		-
8.2.	Виконання самостійної роботи до теми 8: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.		0 – 10
8.3.	Виконання ІНДЗ до теми 1: - Таблиця; - Медіаплан; - Вирішення/складання тестів		0 – 15 0 – 10 0 – 5
Максимум за тему 8		25 балів	

За підсумками навчання за один семестр здобувач вищої освіти може отримати 100 балів (50 балів² – поточне оцінювання + 50 балів – контрольне оцінювання (залік).

Підсумкова кількість балів визначається за формулою:

$$m = \frac{3K_1 + 3K_2 + 3K_3 + 3K_4}{n} + 50 = 100$$

де m – кількість набраних балів за вивчений курс;
 n – кількість залікових кредитів;
 50 балів – екзамен або залік.

Загальна кількість балів за вивчений курс обчислюється таким чином: підраховується кількість балів, набраних під час поточного контролю за всіма заліковими кредитами, та ділиться на загальну кількість кредитів (визначається середній арифметичний бал). Потім до отриманого показника додаються бали, набрані під час заліку.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	
90-100	A
78-89	B
65-77	C
58-64	D
50-57	E
35-49	FX
0-34	F

12. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Технології соціальної адвокатури» для здобувачів денної та заочної форм навчання.
2. Навчальні мультимедійні презентації.
3. Навчальні фільми.

13. Рекомендована література

Базова:

1. Адвокаційна діяльність та її особливості роботи з парламентом. Лабораторія законодавчих ініціатив, 2017. К. 44 с.
2. Адвокаційна діяльність та некомерційне лобювання в Україні: посібник / Прокопенко О.В. – Київ: 2017 – 82 с.
3. Адвокація для молодіжних рад: посібник. За ред. В. Усик. К. 2021. 40 с.
4. Громадська участь: підготовка аналітики, адвокатури та втілення змін / П. Казмеркевич, О. Коваленко, О. Гвоздік, І. Титаренко. - Київ, ФОП Ямчинський О.В., 2019. – 64 с.

² Мінімальний допуск до екзамену здобувача можливий за умови набрання ним 35 балів за виконані роботи протягом семестру.

5. Кучереносов В., Чернявська Л., Гончарук Т., Дурнева Т., Посібник з адвокації для жіночого руху в Україні. К. 2019. 100 с.
6. Кучереносов В., Чернявська Л., Гончарук Т., Дурнева Т., Посібник з адвокації для жіночого руху в Україні. К. 2019. 100 с.
7. Настільна книга для неприбуткових організацій / за ред. А. Ткачука. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: [Ін-т громадянського суспільства: ІКЦ «Леста»], 2015. 72 с.
8. Парсонс, Вейн. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 6. Пал, Леслі А. Аналіз державної політики / пер. з англ. Іван Дзюб. – К.: Основи, 2016.
9. Посібник з адвокації прав молоді. Національна молодіжна рада України. К, 2018. 44 с.
10. Станкевич-Волосянчук, О.І. Адвокація як метод впливу: практичний посібник / О І Станкевич-Волосянчук. Ужгород : ФОП Береза А. Е, 2014. 80 с.

Допоміжна:

1. Адвокасі в дії: 15 успішних місцевих ініціатив. Упоряд. І. Бринош, А. Бойко. Одеса: Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України», 2013. 16 с.
2. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики / пер. з англ. О. Рябова. Львів: Кальварія, 2014. 31 с.
3. Гогвуд, Б., Ган, Л. Аналіз політики для реального світу / пер. з англ. А. Олійник; наук. ред. пер. В. Тертичка. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2014. 120 с.
4. Громадянське суспільство і держава в Україні: проблеми взаємодії. Матеріали методологічного семінару. Відп. ред.: В. В. Цветков, І. О. Кресіна; упоряд. Є. В. Прегуда. К.: Ін-т державі і права ім. В. Корецького НАН України, 2014. 29 с.
5. Єрескова Т. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Методика організації та проведення адвокаційної кампанії у соціальній роботі» (для магістрів). Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 32 с.
6. Навроцький В.В., Менджул М.В. Кампанія адвокати як інструмент демократичних перетворень / В.В. Навроцький, М.В. Менджул. Ужгород: „Видавництво Олександри Гаркуші”, 2011. с. 156.
7. Проведення адвокаційних медіа-кампаній: стратегія активних дій. За ред. Е. Шілдз. Фондації відкритого суспільства, 2010. 103 с.
8. Проведення адвокаційних медіа-кампаній: стратегія активних дій. За ред. Е. Шілдз. Фондації відкритого суспільства, 2010. 103 с.
9. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2012. 32 с.
10. Учебник по адвокати: практический гид по развитию навыков действия для осуществления общественных перемен. CReDO, 2004. 101 с.

14. Інформаційні ресурси

1. Бібліотека БДПУ <http://edu.bdpu.org>
2. Сайт БДПУ <http://bdpu.org>
3. Верховна Рада України. Офіційний сайт (законодавство) <http://zakon4.rada.gov.ua/>
4. Медіатека ФДССО.